

Dagliglivet på Sara Ousts tid. Et tidsbilde fra rundt år 1800

Barneår opp til konfirmasjonen. 1778-1794

Vokste opp i Ousta m/ mor Mari, søstera Ingrid (4 år yngre), faren dør 30 år gml da Sara var 7 år, mora gift igjen med drengen da Sara var 10 år. Fikk to ½-søsken da hun var 14 og 17. Begge dør.

På den tida er det mange som dør ung, både barn og voksne. Særlig var spedbarnsdødeligheten ekstremt høy, og hvert 3. barn nådde ikke voksen alder. Gjennomsnittlig levealder var under 40 år. Ammevaner, fattigdom, dårlige hus og klær, og ikke noe fullverdig kosthold gjorde at folk ble mottagelige for smittsomme sjukdommer. «Gi oss i dag vårt daglige brød» fra «Fader vår» kunne forståes bokstavelig.

Mange ble enker/enkemenn i forholdsvis ung alder, og det kunne bli oppattgifting både 2 og 3 ganger. For at drifta på en gard skulle fungere, var det nødvendig at både husmora og husbonden med sine spesielle ansvarsområder var på plass.

Sara ble født inn i en høykonjunktur i den gamle kobberverksdrifta, en virksomhet som for mer enn 100 år sia hadde omforma lokalsamfunnet med veldig kraft. Kjølbrenning, kjø- og malmkjøring og anna transport ga muligheter til å tjene penger. Og ikke minst var Røros verks provianthus god å ty til i vanskelige år for dem som var i deres tjeneste.

Et utsagn fra en bonde i 1757 sier ganske mye: «*Dersom Røros verk må innstille, kan vi bønder umulig bli boende på våre gårder*». Egen kornavl var nemlig mer enn usikker (Lille istid). Korn ble sådd, men som oftest tok frosten avlinga. Og uten korn kunne egenprodusert mat bli ensidig (kjøtt, mjølk, smør og ost). I perioder var det «barkebrødstider».

Skolegang

Sara og søstera Ingrid var heldige. Begge var friske, vokste opp, og kunne begynne på skole. Skolevirksomheta, administrert av presten, foregikk som omgangsskole rundt omkring på gardene. Bygda ble inndelt i 3 roder. Et visst antall barn i en del av bygda ble samla, og «undervisninga» foregikk i stua på garden, der også gardens folk drev med sine daglige gjøremål. Fra «En glad gutt» av Bjørnson:

«Øyvind hadde hørt at skolen var et sted hvor mange gutter lekte, og det hadde han ingenting i mot. På gården hadde han vært ofte, men ikke når det var skole. Da de kom opp til stuen, sto et forferdlig surr, som av kvernsteinen hjemme, imot dem, og han spurte moren hva det var. «Det er ungdommen som leser», svarte hun. Da de kom inn, satt der så mange barn omkring et bord, at der ikke var flere i kirken, andre satt på sine nistekopper langs veggene. Skolemesteren, en gammel gråhåret mann, satt på en krakk nede ved gruen og stoppet sin pipe»».

Det var bare 2-3 måneders skolegang for året, og de siste skoleåra kunne de møte fram for skoleholderen bare noen få ganger for året for å vise hva de kunne. Det dominerende skolefaget var kristendomskunnskap. Det andre faget var lesning. Skolen var en religionsskole som skulle forberede barna for konfirmasjonen. Pensum var først og fremst «Biskop Pontoppidans forklaring til Luthers katekisme». Språket var dansk! For mange var fraværet ganske stort på skolen. Av protokollene ser en at de vanligste fraværsgrunnene var: «*Sygdом*», «*Ingen klæder*», «*Barnefoster*», «*Manglende kost*» og «*Borte på arbeid*».

Foreldrene hadde heller ikke alltid den store forståelsen av skolens nytte, men «greit at ungene lærte noen bibelord!». I det gamle jordbrukssamfunnet var det nødvendig at alle, også barna, deltok i

produksjonen. De måtte være med på forskjellig arbeid helt fra de var små. Dette var livets skole, der praktisk dyktighet og godt håndlag var viktig. Det ga dem samtidig ei opplæring i det arbeidet og de yrkesrollene som de sannsynligvis ville gå inn i som voksne. Så snart de var i stand til det, ble jentene satt til å ta seg av småsøsken, hjelpe mora med mat og hus, i fjøs, med mjølkestell og vassbæring, gjeting og anna hjelp på setra, håndarbeid og tilvirkning av klær. Guttene var med faren eller en annen voksen mannsperson på utearbeid. Noen barn ble satt bort, hvis hjemmet ikke kunne brødfø dem.

Konfirmert og «ung voksen» . 1794-1799

I 1794, 16 år, ble Sara konfirmert. Konfirmasjonen var en viktig milepel i livet for ungdommen. Uten å være konfirmert kunne de ikke gå til alters, ikke stå fadder, ikke forlove seg og ikke gifte seg.

Sara bodde fortsatt hjemme. Faren var for lengst død, og mora hadde giftet seg igjen med den tidligere drengen, som ikke dugde noe særlig, så Sara og søster Ingrid måtte også trå til med mannsarbeid som kølkjøring for kobberverket jfr. Falkbergets «An-Magritt». De fleste gardene i Vingelen (og distriktet) var sterkt involvert i kobberverksdrifta, noe som ga folk en god mulighet til å styrke økonomien. Men, også noen falt for fristelsen til å ta ut betaling eller varer på kreditt, og ble skyldig partisipantene i Trondheim, eller kjøpmennene Leigh og Finne på Røros. Av og til førte dette til at gården ble tatt fra dem.

I tillegg måtte Sara og søstera sikkert hjelpe til med gardsdrifta på alle vis, seterdrift, vedhogst, høyberging på utmarksslåtter, måssåtaking og lauvving, samt kjøring i den forbindelse.

NB! Fram til nå hadde Sara levd et helt vanlig liv i bygda m/sorger, gleder og utfordringer.

Under verkskjøringa traff Sara folk fra andre steder, og møtte en annen verden. Etter hvert kom hun i kontakt med Hauges venner, noe som fikk den intelligente jenta til å begynne å reflektere over tilværelsen. Hans Nielsen Hauges skrifter ble lest, og det tente snart en brann i henne.

Misjonering. 1799-1805

På den tida var soknepresten ikke bare religionsforvalter og sjelesørger. Han var i stor grad myndighetenes forlengede arm i lokalmiljøet. I prestens hender lå forvaltninga av en lang rekke oppgaver. Han var bl.a. leder i Skolekommisjonen og Fattigkommisjonen, og etter kongelig forordning var han til og med pålagt å dyrke poteter for å lære folk til et bedre kosthold, viktig!!! («Potetprester»). Kirka omspant samfunnet i ganske annen grad enn senere (fra 1814/1837).

Lofthusopprøret i 1786/87 var et bondeopprør mot embetsmennene. Også Hans Nielsen Hauge satte spørsmålstegn ved autoritetsforholda i samfunnet. Hans tanker spredde seg raskt og fenget mange. Prestene og kirka var kanskje for upersonlige for folk flest? Sara og vennene gikk i kirka og var ikke i direkte opposisjon. Men, de vil ha noe mer personlig.

Folketelling 1801

Sara bor hjemme, men reiser mye. Hun var da involvert i en spesiell sak i Haltdalen. Adressavisa skriver: «*Trende brødre i et drama. Skyldes Tvende omstreifende fruentimmer (Sara og Randi Hevle) som blev brakt til gaarden for at uddrive Djevelen*». Men i andre «kilder» er det en helt annen fremstilling, der Sara og Randi blir kalt dit etterpå for å roe ned de forvirra karene.

1804: Samlinger i det skjulte (ulovlig etter Konventikkelplakaten av 1741). Lensmannen bekjentgjorde flere ganger på kirkebakken at samlinger var forbudt, og var innom flere hjem m/vitner for å se hvem som holdt til der. Noen ganger traff han på. I Døljøgården (av lensmannen kalt Vangen) var 18 personer samlet, deriblant 1 fra Røros m/fam og en kvinne fra Tynset som hadde forlatt mann og hus og hadde med seg et barn og ei ku. (Huseieren prøvde å forklare det store antallet personer med at

de bodde der for å være med på arbeidet i Vingelen skjærp, kobbermalm i Gruvvola). Lensmannen beskriver haugianerne/sværmene slik: «*De henholdes til ledighed. Forsømmer deres arbeide, og ofrer tid på å streife om*». Hytteskriveren Irgens skriver: «*De har allting felles! Spill og dans tåles ikke, eller eder. Sara er Priorinde, er meget øvet i offentlig tale*». Tynsetpresten utfordret Sara til å lese fra Bibelen, noe hun klarte med glans.

Sara (27) gifter seg med en annen haugianer fra Vingelen. 1805

Det var vanlig å gifte seg forholdsvis sent. Mannfolkene var ofte over 30 år. Viktig at de hadde skaffa seg et bosted og et utkomme. Sara og ektemannen Ole Toresen får ingen barn før i 1812 (etter 7 år). 1812- et barn som dør. 1817 og 18 barn som lever opp. 1822 dør Sara (44 år) under fødsel med sitt 4. barn.

Nødsår i Norge 1807-1812. Er det årsaken til at de ikke får barn i denne perioden? Eller er Sara fortsatt bare borte på misjonering? Hvor bodde de? Egen gard på Oustutrøa først 1815-20 iflg. Eggen. Lever vennegjengen av gruvedrifta? Flink i husstell, smørsalg. (NB! Vet egentlig lite om henne i denne perioden).

1807 Danmark-Norge involvert i Napoleonskrigen for fullt. Danmark hadde leveringsplikt, og monopol, på levering av korn til Norge. Men engelskmennene blokkerte havnene. Streng kulde og nødsår.

Fra Henrik Ibsens dramatiske dikt:

*«Så lakked og led det til krigens år, i attenhundreog ni.
Ennu går det sagn om de trængsels-kår, som folket da stedtes i.
Engelske kryssere stengte hver havn, i landet var uår og nød.
Den fattige sulted, den rige led savn,
To kraftige arme var ingen til gavn, for døren stod sot og død».*

Egen kornproduksjon ga ikke noe utbytte. Ikke noe å hente fra kornområdene på Hedemarken og i Gudbrandsdalen. Danske havner frøs til. «Barkebrødstider» verre enn noen gang. Bergverket ble redningen igjen. Skaffet noe korn fra Arkhangelsk.

Gjennom de harde årene hadde nordmenn vært nødt til å stole på seg sjøl. Men, det var først og fremst stormaktenes spill som førte fram til mirakelåret 1814. Haugianere valgt inn på Eidsvoll.

Folkehelsa rundt 1800

En hører ikke direkte om folk som sultet i hjel, men det var ofte lite mat, og kostholdet var ensidig. Hygiene og drikkevann dårlig. Dette virket inn på helse på flere vis: Ungdommer ble senere voksen, alderen satte tidlig sine spor, tannløshet, arbeidsslit, gikt og barnefødsler krevde sitt av kvinnene. Folk måtte stort sett greie seg sjøl. Den største forskjellen fra dagens samfunn var mangelen på helsetjeneste og sosial omsorg. Ingen velferdsordninger som i dagens Norge.

Føderådsfolka ble vanligvis tatt hånd om av familien, men vi ser at mor til Sara, Mari, kom på legd til hun døde. Et legdslem ble fraktet fra gard til gard etter som fattigkommisjonen bestemte. Det går dårlig videre i Ousta, og garden ble solgt. Hvis Sara eller søstera hadde tatt over og drevet garden videre, ville trolig mora fått føderåd på hjemgarden.

Fra 1820-åra kom det et oppsving på mange vis. Poteten som prestene hadde «misjonert» for, ble endelig akseptert av vanlige folk, og kom til å bety enormt mye i ernæringsammenheng. Poteten var rik på c-vitaminer, og vokste dessuten nesten over alt. Med myndighetenes hjelp ble landbruket ble

smått om senn modernisert (slutt på sulteforinga), og fikk et voldsomt oppsving utover på 1800-tallet. Første direkte helsetiltak: Koppevaksinering fra 1815 (presten ansvarlig).

Klær på Saras tid. Rundt 1800

Dagens mennesker kan sjelden finne tilstrekkelig plass i drakter fra 1800-tallets begynnelse. Snitthøyden for menn var 1,65 cm og for kvinner 1,55-1,60, og de var mye smalere over bryst og skuldre enn nå. Klærne de brukte i distriktet her var for så vidt ikke dårlige. Men, folk hadde ikke så god råd så de kunne bli svært slitt.

Mannfolk: Strikka lue, lang trøye/sidtrøye, fangskinn (svinges også til sitteplate), skinnbukser/knebokser (kunne være foret), snøsokker, ullskjorter, vest under trøya
Mye skinn på 1700-tallet, senere mer vadmél. Mudder til kjøring om vinteren.

Kvinnfolk: Heimvevd vadmél, eller verken, brukt i større plagg (trøyer og stakker). Liv og luer av kjøpt tøy. Trøye og stakk (ikke sammensydd). Tørkle. Opptil 3 lange stakker. Rundlue som dekket hår og ører. Ullserk underst. Liv under trøya. Forkle. Snøsokker. Skinnsko.

Jon Vingelen